

Xenofon

De vorming van Kyros de Grote

Vertaald, ingeleid en van aantekingen voorzien door

John Nagelkerken

Met een nawoord van Andreas Kinneging

D A M O N

Inhoud

Inleiding	9
A. De <i>Kyrou paideia</i>	9
1. De ideale staat	9
2. Xenofon en de staatsvormen van zijn tijd	12
3. Xenofon en Kyros	12
4. De bijrollen en hun functie	13
5. De <i>Kyrou paideia</i> als didactische romen	14
6. De titel	15
7. Het slot en de keuze voor Perzië	16
8. De historiciteit van de <i>Kyrou paideia</i>	17
B. Het leven van Xenofon	17
Verantwoording	20
Bibliografie	21
Xenofon, De vorming van Kyros de Grote	23
Boek I	25
1. Inleiding en verantwoording	25
2. De Perzische maatschappij	27
3. Kyros in Medië bij Astyages	32
3. Verdere tijd in Medië	37
5. Kyaxares vraagt de Perzen steun	47
6. Kambyses geeft Kyros militaire lessen	51
Boek II	65
1. Kyros organiseert zijn leger	65
2. Tafelgesprekken	72
3. Kyros' waardering voor zijn manschappen	79
4. Kyros trekt op tegen Armenië	84

Boek III	92
1. Proces tegen de Armeense koning en discussie met Tigranes	92
2. Vrede tussen de Armeniërs en de Chaldiërs	102
3. Eerste treffen met de Assyriërs	109
Boek IV	122
1. Verovering van het Assyrische kamp	122
2. De Hyrkaniërs sluiten zich bij Kyros aan. Achtervolging van de vijanden	127
3. Oprichting van de Perzische cavalerie	135
4. Succes bij de achtervolging	139
5. Kyaxares roept de Meden terug	141
6. Gobryas sluit zich aan bij Kyros	150
Boek V	154
1. Araspas en Pantheia	154
2. Ontvangst bij Gobryas	160
3. Gadatas sluit zich aan bij Kyros	167
4. De Assyriërs vermijden het gevecht	176
5. Ergernis van Kyaxares	185
Boek VI	194
1. Missie van Araspas Abradatas sluit zich aan bij Kyros	194
2. Voorbereiding op de strijd	203
3. Araspas heeft succes. Opstelling van het leger	211
4. Laatste voorbereidingen	217
Boek VII	221
1. Slag tegen Kroisos	221
2. Verovering van Sardeis	230
3. Dood van Abradatas en Pantheia	235
4. Optreden in Klein-Azië	237
5. Verovering van Babylon	241

Boek VIII	255
1. Organisatie aan het hof van Kyros	255
2. Kyros' voorkomendheid	263
3. De koninklijke stoet	269
4. Tafelgesprekken	278
5. Kyros' bezoek aan Kyaxares en Kambyses	284
6. Organisatie van het rijk	289
7. Dood van Kyros	294
8. Verval van het Perzische rijk	299
Nawoord	305
De schrijvende generaal en de goede koning: wat te denken van Xenofons <i>Kyrou paideia</i> ?	
<i>Andreas Kinneging</i>	
Aantekeningen	314
Index van eigennamen	328

Inleiding

A. De *Kyrou paideia*

1. *De ideale staat*

Hoewel Xenofon en Plato elkaar als volgelingen van Sokrates goed gekend moeten hebben, lijken ze elkaar te negeren in hun geschriften. Toch behandelen ze in hun werk meermalen dezelfde onderwerpen. Zo hebben beiden hun ideeën over de ideale staat op schrift gesteld, maar de uitwerking verschilt. In de *Staat* van Plato staan de hoofddeugden wijsheid, moed, beheersing en rechtvaardigheid centraal, net als in Xenofons *Kyrou paideia*; maar de dialectische gestrengheid waarmee Plato deze deugden een rol laat spelen wijst op de theoreticus die een ideale constitutie ontwerpt, terwijl Xenofon ze met meer oog voor de praktijk een plaats geeft in zijn samenleving. De *Kyrou paideia* leest dan ook niet als een theoretisch geschrift. Xenofon heeft geschreven over allerlei onderwerpen die hem als man van de praktijk interesseerden: jacht, paardrijden, bevelvoering, bedrijfsleiding, staatsinkomsten, naast historisch werk en het journalistieke verslag van de Tocht van de Tienduizend; verder een biografie over de Spartaanse koning Agesilaos en een discussie over het geluk van de tiran tussen Hiëron van Syrakousai en de dichter Semonides. In deze werken staat met grote regelmaat 'leiding geven' centraal. Van al deze onderwerpen zijn sporen te vinden in de *Kyrou paideia*, de beschrijving van de vorming van de jonge Perzische prins Kyros tot ideale vorst over een van de grootste wereldrijken die de Oudheid gekend heeft. Xenofon is geïnteresseerd in de basisvoorwaarden die nodig zijn om te maken dat iemand zich ontwikkelt tot een vorst met wiens bestuur iedereen wel gelukkig moet zijn.

Bepalend daarbij zijn afstamming, natuurlijke aanleg en opvoeding. De ideale vorst die daarvan het resultaat is heeft weinig van doen met de historische Kyros de Grote, de stichter van het Perzische Rijk. De beschrijving en de historische onjuistheden maken duidelijk dat de Kyros van Xenofon een fantasiefiguur is; de Grieken beschikten over voldoende andere, veelgelezen bronnen om te weten dat Xenofons Kyros in veel opzichten niet strookte met de historische vorst. Herodotos geeft in zijn *Historiën* versies van o.a. de jeugd en de dood van Kyros die door Xenofon volledig genegeerd worden. Xenofon schrijft dan ook geen biografie, maar een romantiserend betoog, opgehangen aan de persoon van Kyros, om de vorming van leiderschap te demonstreren. Alles wat daar niet mee te maken heeft laat hij weg. Xenofons Kyros is als een mythologische held rondom wie zich verhalen ontwikkelen die door de verteller naar believen kunnen worden uitgebreid om de boodschap te laten overkomen, net zoals de tragische dichters van de 5e eeuw v.Chr. er niet voor terugschrokken de oude mythen op soms belangrijke onderdelen aan te passen aan hun behoeften. Xenofon vond kennelijk Kyros, een koning uit een ver verleden in een groot, ver rijk, de ideale figuur om de hoofdrol te spelen in zijn utopie.

Deze Kyros de Grote was de stichter van een rijk dat voor Griekenland de grootste bedreiging uit zijn bestaan betekend heeft, maar waarvoor de Grieken doorgaans groot respect koesterden. De Perzische koning werd door hen vaak eenvoudigweg aangeduid als 'De grote Koning' of 'De Koning'. Daarnaast heeft Xenofon op grond van persoonlijke contacten met Kyros de Jongere, ruim 150 jaar na de dood van Kyros de Grote, en van verhalen die in het Oosten over Kyros de Grote de ronde deden bewondering opgevat voor de stichter van het Perzische Rijk. Ook het Oude Testament spreekt o.a. in *II Kron.* 36, 23 vol waardering over het feit dat Kyros als een goede herder de Joden naar Jeruzalem laat terugkeren en hen de tempel laat herbouwen.

Het waardepatroon in de door Xenofon geschilderde Perzische maatschappij vertoont opvallend veel overeenkomst met dat van Plato, zoals door hem uitgewerkt in zijn *Staat*.

Plato onderscheidt drie lagen in zijn ideale maatschappij, groeperingen waaruit steeds bevordering op grond van selectie mogelijk is. De grote onderste laag van de werkende bevolking dient als belangrijkste deugd zelfbeheersing te bezitten. Uit deze groepering

worden de mensen geselecteerd die het belang van de gemeenschap ook als hun eigen grootste belang beschouwen: dit zijn de wachters van de staat die als voornaamste deugd de dapperheid bezitten, nodig om de gemeenschap te beschermen. Uit hun midden worden de bestuurders geselecteerd, degenen die inzicht blijken te kunnen verwerven in de hoogste waarheid: het zijn de filosofen die als hoogste deugd de wijsheid bezitten. Als iedere geleding de eigen taken naar behoren uitvoert ten dienste van het geheel heerst in de gemeenschap de rechtvaardigheid.

Xenofons indeling is meer op leeftijd gebaseerd en lijkt daarom praktischer. Van jongs af aan krijgt een Perzische jongen een opvoeding bij staatsleraren; het belangrijkste leerdoel is rechtvaardigheid. Rond het zestiende jaar kan men overgaan naar de groep van de jongelui, die harde lichamelijke training moeten ondergaan en leren met weinig genoegen te nemen: training in zelfbeheersing. Wie deze afdeling goed doorlopen heeft komt in de groep van de volwassenen, die zich via krijgsdienst bekwamen in dapperheid. Na deze periode komt men uiteindelijk in de groep van de ouderen, die met hun wijsheid adviezen geven, de magistraten kiezen en uit wier midden degenen komen die toezicht houden op de jongste geledingen.

De realiteitszin van Xenofon blijkt ook uit het feit dat niet iedereen alle klassen kan doorlopen: wie de middelen niet heeft om zijn kinderen van werk vrij te stellen kan zijn kind niet naar de jongerenafdeling sturen. De figuur van Ferulas laat overigens zien dat persoonlijke kwaliteiten er toch voor kunnen zorgen dat iemand van eenvoudige afkomst de top bereikt. Net als vele andere vrienden van Kyros laat hij zien hoe de ideale burger in de praktijk dient te zijn.

Xenofon voegt er nog een belangrijke deugd aan toe: eerbied voor de goden, die door Xenofon als een concreter verschijnsel worden behandeld dan door de filosoof Plato.

In de *Kyrou paideia* gaat de ideale staat die door Kyros geleid wordt na zijn dood weer ten onder, omdat zijn zoons niet dezelfde kwaliteiten blijken te bezitten, een punt op grond waarvan Plato in zijn *Wetten* 694 e.v. kritiek lijkt te oefenen op Xenofon: hoe kan Kyros model staan voor de ideale vorst, als hij nalaat zijn opvolgers zo op te voeden dat zijn werk door hen wordt voortgezet? Hoe kan er sprake zijn van een ideale staat, wanneer deze volledig afhankelijk is

van de vorst als centrale figuur met wiens verdwijning ook de ideale staat verdwijnt? Het is volgens Plato een smet op het blazoen van de ideale vorst dat hij de ideale staat zo ten onder laat gaan.

2. Xenofon en de staatsvormen van zijn tijd

Dat Xenofon, de Athener, geen voorkeur heeft voor de Atheense democratie hoeft ons niet te verbazen. Deze staatsvorm bood mensen die politiek volkomen onbekwaam waren de kans functies van betekenis te vervullen. In zijn jeugd heeft hij de neergang van deze staatsvorm meegemaakt, met als schokkendste detail de terdoodveroordeling van zijn bewonderde leermeester Sokrates in 399 v.Chr.. Zelf was Xenofon van aristocratische afkomst, wat ook blijkt uit de eerder genoemde onderwerpen waaraan hij zijn literaire aandacht heeft besteed. Aristocratische idealen uit zijn eigen tijd worden in dit boek aan Kyros opgehangen. Xenofons bewondering ging vooral uit naar het oligarchische Sparta, en in het bijzonder naar koning Agesilaos met wie hij nauw heeft samengewerkt in Klein-Azië. Dat Kyros een koning is zegt overigens weinig over zijn voorkeur voor de monarchie. Voor een ideale heerser met mythische proporties zijn er in Xenofons tijd geen alternatieven: hij moet wel koning zijn.

Met het kosmopolitische ideaal dat hij lijkt te verkondigen in de *Kyrou paideia*, een wereldomvattend rijk, was hij zijn tijd vooruit: het zou pas grote aanhang krijgen in de tijd na Alexander de Grote, ongeveer vijftig jaar na de dood van Xenofon. In deze hellenistische periode komt er een einde aan de centrale betekenis van de stadstaat als eenheid van politiek belang.

3. Xenofon en Kyros

Weinig Griekse schrijvers hebben zich zo van hun geboortestad kunnen losmaken als Xenofon. Van het Oosten was hij zeer onder de indruk, en veel van wat hij er heeft gezien en meegemaakt heeft hij in enigerlei vorm verwerkt in zijn beschrijving van Kyros. Als we de figuur van Kyros op de keper beschouwen, houden we geen Pers over,

XENOFON

DE VORMING VAN KYROS DE GROTE

Boek I

Hoofdstuk 1 Inleiding en verantwoording

1. Al eerder is ons opgevallen hoe vaak democratische stelsels omvergeworpen zijn¹ door mensen die liever onder een ander bewind wilden leven, en hoe vaak koningen en oligarchen weer verjaagd zijn door democratische bewegingen; en velen die gepoogd hebben als alleenheerser de macht te grijpen zijn vaak zeer snel weer afgezet, of worden al bewonderd om hun slimheid en succes, als ze erin geslaagd zijn ook maar even aan de macht te blijven. Ook bij huishoudens menen wij geconstateerd te hebben dat mensen, of ze nu veel of maar weinig slaven hebben, er vaak toch niet in slagen zelfs een zo kleine groep aan de meester te laten gehoorzamen.

2. Daarbij kwam de overweging dat ook koeherders heersers zijn, over koeien, en paardenfokkers over paarden; alle herders, hoe we hen ook noemen, kunnen we logischerwijs beschouwen als heersers over die levende wezens waarover ze toezicht houden. We hadden nu de indruk dat al die kuddes eerder willen gehoorzamen aan hun herders dan mensen aan hun heersers. Want kuddes trekken overal heen waar herders ze heen brengen, en ze weiden op elke plek waar ze heen gebracht worden en blijven weg van alle plaatsen vanwaar ze weggestuurd worden; verder laten ze de herders de producten die ze leveren gebruiken hoe ze maar willen. Ook hebben we nog nooit gehoord dat een kudde een samenzwering op touw zette tegen haar herder om hem niet te gehoorzamen of hem de opbrengst niet te laten gebruiken; kuddes zijn zelfs lastiger tegen vreemde dieren dan tegen hun heersers die hen uit eigenbelang houden. Mensen spannen tegen niemand liever samen dan tegen degene van wie ze merken dat hij over hen macht wil uitoefenen.

3. Toen we daarover onze gedachten lieten gaan, kwamen we tot het volgende inzicht: een mens kan van nature makkelijker heersen over andere levende wezens dan over mensen. Maar toen we ons realiseerden dat er een Pers Kyros geweest is die zeer veel mensen, staten en volkeren ertoe gebracht heeft hem te gehoorzamen,

dwong dat ons van gedachten te veranderen: het is niet onmogelijk of moeilijk over mensen te heersen, als je dat maar met kennis van zaken doet. We weten dat mensen die zeer veel dagreizen, sommigen zelfs maanden van Kyros vandaan leefden bereid waren hem te gehoorzamen; anderen die hem nog nooit gezien hadden, of zich bewust waren dat ze hem nooit zouden zien, waren toch bereid hem te gehoorzamen.

4. Hij verschilde namelijk volkomen van andere koningen, of ze nu de macht van hun vader hadden geërfd of zelf hadden gegrepen: een Skyth kon over geen enkel ander volk heersen, ook al waren de Skythen nog zo talrijk; hij was al blij als het hem lukte over zijn eigen volk te heersen. Dat gold ook voor de Thrakiërs en de Illyriërs, en van andere volkeren horen we hetzelfde. Voor de volkeren in Europa geldt dat althans nog steeds, zegt men, en ze zijn niet onderworpen aan elkaar. Kyros echter onderwierp de zelfstandige volkeren in Klein-Azië en trok bovendien op veldtocht met een klein leger Perzen waarbij hij Medische en Hyrkanische vrijwilligers meenam. Hij onderwierp Syrië, Assyrië, Arabië,² Kappadokië, beide Frygië, Lydië, Karië, Foinikië, Babylon, en kreeg de macht over Baktrië, Indië en Kilikië, alsook over de Saken, Paflagonië en de Magadiden, en over nog zeer veel andere volkeren, waarvan de namen nauwelijks zijn op te sommen. Hij onderwierp ook de Grieken in Klein-Azië, en via een expeditie over zee Kypros en Egypte.

5. Hij heerste dus over die volkeren zonder dat ze zijn of elkaars taal spraken. Toch kon hij over een groot deel van de wereld heersen doordat hij van nature zo'n respect afdwong dat iedereen geïmponeerd werd en niemand zich tegen hem probeerde te verzetten. Hij kon bij anderen een zo groot verlangen oproepen het hem naar de zin te maken dat zij het juist bleven vinden door zijn inzicht geleid te worden. Hij onderwierp zoveel volkeren dat het alleen al een zware taak zou zijn ze te bezoeken, waarheen men ook reist vanaf zijn paleis,³ naar het oosten of het westen, het noorden of het zuiden.

6. Omdat we hem zo bewonderenswaardig vinden, hebben we onderzoek gedaan naar zijn afkomst, karakter en opvoeding om te achterhalen waarom hij zoveel beter dan anderen in staat was te heersen over mensen. Alles wat we te weten zijn gekomen en denken te begrijpen zullen we proberen te vertellen.

Hoofdstuk 2

De Perzische maatschappij

1. De vader van Kyros was, zegt men, Kambyses, koning van Perzië; deze Kambyses behoorde tot het geslacht van de Persiden die hun naam ontleen aan Perseus.⁴ Algemeen wordt Mandane als zijn moeder genoemd;⁵ zij was een dochter van Astyages, de koning van Medië. Van Kyros zegt men (en daarvan zingen de barbaren⁶ ook nu nog in hun liederen) dat hij een bijzonder knappe verschijning was, zeer vriendelijk, leergierig en eerzuchtig: hij deinsde voor geen inspanning terug, trotseerde elk gevaar om roem te verwerven.

2. Dat hij zo'n uiterlijk en karakter had vertelt men nog altijd. Hij werd grootgebracht volgens de Perzische wetten; die wetten lijken uit te gaan van de zorg voor het algemeen welzijn, anders dan de wetten in de meeste andere staten.⁷ In de meeste staten worden kinderen namelijk opgevoed zoals de ouders dat wensen, en als ze ouder zijn mogen ze hun leven leiden zoals ze zelf willen; verder mogen ze niet stelen, niet plunderen, niet met geweld een huis binnendringen, niemand onrechtmatig slaan, geen echtbreuk plegen, niet ongehoorzaam zijn aan een gezagsdrager, enzovoort; als iemand een van die regels overtreedt, wordt hij gestraft.

3. De Perzische wetten zorgen echter op voorhand ervoor dat burgers zich zo ontwikkelen dat ze geen onwettige of schandelijke daden willen plegen. Dat doen ze als volgt.

Ze hebben een zogeheten Vrijheidsplein, waar het paleis staat en de andere regeringsgebouwen. Kooplui met hun waren, hun geschreeuw en vuile praat worden daar geweerd om te voorkomen dat hun chaotische activiteiten het goede gedrag van de welopgevoede burgers storen.

4. Dat plein bij de regeringsgebouwen is in vieren verdeeld; een deel is voor kinderen, een voor jongelui, een ander voor volwassenen, een vierde voor degenen die boven de dienstplichtige leeftijd zijn. De wet schrijft voor dat ieder van hen op zijn eigen plaats verschijnt, de kinderen en volwassenen bij het aanbreken van de dag, de ouderen wanneer het ieder uitkomt, behalve op bepaalde dagen, waarop ze verplicht zijn te verschijnen. De jongelui slapen zelfs in de buurt van de regeringsgebouwen met hun lichte bewapening,